

Actief burgerschap

Visietekst van het GO!

9 december 2016

GO! onderwijs van de
Vlaamse Gemeenschap

Samenvatting

Het GO! wil zijn leerlingen maximaal voorbereiden om als actieve burgers deel te nemen aan de samenleving van vandaag én morgen en die ook actief mee vorm te geven. Die opdracht is belangrijker dan ooit, nu onze geglobaliseerde samenleving voortdurend in verandering is door zowel technologische evoluties als toenemende diversiteit. Deze veranderingen brengen zowel kansen als uitdagingen met zich mee. Met een duidelijke visie op actief burgerschap wil het GO! op een positieve manier inspelen op die opportuniteiten en uitdagingen. Deze visie vormt het kader bij de manier waarop we leerlingen kunnen vormen tot actieve, mondige en kritische burgers die zich verbonden voelen met onze samenleving.

In ons vernieuwde PPGO! (2016) krijgt actief burgerschap een centrale plaats om het 'Samen leren samenleven' concreet waar te maken. Daarmee bouwen we verder op de rijke GO! traditie rond het stimuleren van actief burgerschap bij al onze lerenden. Ons PPGO! neemt neutraliteit als uitgangspunt voor actief burgerschap, omdat neutraliteit een voorwaarde is om het samenleven op grond van gelijkwaardigheid mogelijk te maken. Die gelijkwaardigheid is voor het GO! een voorwaarde om het democratisch samenleven vorm te geven.

Inhoudelijk sluit deze visie op actief burgerschap uiteraard nauw aan bij de GO! visie op participatie van leerlingen, brede open school en radicalisering. Daarnaast zijn er ook raakvlakken met aanverwante thema's als inclusie, gezondheidseducatie en internationalisering.

Deze visietekst is het resultaat van een participatief traject met betrokkenheid van GO! professionals uit alle onderwijsniveaus. Hij heeft als doel zowel aan de buitenwereld als aan onze scholen duidelijk te maken wat wij onder actief burgerschap verstaan en waarom wij het zo belangrijk vinden dat onze scholen hier versterkt mee aan de slag gaan. In een eerste deel beschrijven we waarom actief burgerschap een centrale plaats krijgt in ons PPGO! 'Samen leren samenleven'. Vervolgens leggen we uit wat we binnen het GO! onder actief burgerschap verstaan en verduidelijken we de achterliggende doelstellingen (zowel op leerlingenniveau als maatschappelijk) van het streven naar actief burgerschap. Daarna gaan we in op de manier(en) waarop scholen van alle onderwijsniveaus aan actief burgerschap kunnen werken: wat zijn de bouwstenen en noodzakelijke kenmerken van doeltreffende burgerschapseducatie? Hoe kan de school een oefenplaats zijn voor actief burgerschap en het samen leren samenleven? Daarbij staat het belang van een participatieve schoolcultuur centraal, aangezien de algemene cultuur op school minstens even belangrijk is als het overbrengen van feitenkennis. Burgerschapseducatie verdient een expliciete plaats in het curriculum, maar moet tegelijk ook impliciet en geïntegreerd aan bod komen in heel het schoolgebeuren. Alleen zo kunnen we onze ambitie om het samen leren samenleven actief vorm te geven, ook echt waarmaken. De centrale administratieve en pedagogische diensten nemen tal van initiatieven om onze GO! professionals in deze opdracht te ondersteunen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1 Situering	4
1.1. Ons vernieuwd PPGO! 'Samen leren samenleven'	4
1.2. Wat is actief burgerschap?	5
2 Onze doelstellingen	6
3 Hoe willen we onze doelen bereiken?	7
3.1. Kenmerken van doeltreffende burgerschapsvorming	7
3.2. Bouwstenen van burgerschapsvorming	7
3.3. De school als oefenplaats voor actief burgerschap	8

1| Situering

Het GO! wil zijn leerlingen maximaal voorbereiden om als actieve burgers deel te nemen aan de samenleving van vandaag en morgen en die ook actief mee vorm te geven. Die opdracht is belangrijker dan ooit, nu de samenleving in toenemende mate gekenmerkt wordt door veranderingen: we leven in een globaliserende wereld die steeds meer gekenmerkt wordt door diversiteit. Ook de technologische evoluties en de mobiliteit brengen naast opportuniteiten ook heel wat uitdagingen met zich mee: toenemende polarisering tussen bevolkingsgroepen, groeiende (kinder) armoede, levensbeschouwelijke spanningen, opkomst van extremistische groeperingen, toenemende radicalisering, e.d. Het samenleven in deze veranderende context blijkt niet vanzelfsprekend en vergt een voortdurende inspanning.

Met een duidelijke visie op actief burgerschap wil het GO! bijdragen tot een positieve manier om die opportuniteiten aan te grijpen en uitdagingen het hoofd te bieden. Hoe kunnen we leerlingen vormen tot actieve, mondige en kritische burgers die zich verbonden voelen met onze samenleving? Dat is een centrale vraag in deze visietekst.

1.1. Ons vernieuwd PPGO! 'Samen leren samenleven'

Als gevolg van de veranderende maatschappelijke context lanceerde de Raad van het GO!, geïnspireerd door verschillende participatieve trajecten binnen het net, in 2016 het vernieuwde pedagogisch project (PPGO!), met 'Samen leren samenleven' als baseline. De aanpassing betekent geen fundamentele koerswijziging tegenover de voorgaande versie (van 2005), maar brengt toch enkele nieuwe accenten en aandachtspunten om in te spelen op de veranderende samenlevingscontext. We doen een beroep op alle GO! betrokkenen (lerenden, ouders, personeel en bestuurders) om mee te bouwen aan de samenleving van de toekomst: een vrije democratie met actieve burgers waarin het vreedzaam samenleven centraal staat en elke persoon gelijke kansen heeft om zich maximaal te ontplooiën.

In het vernieuwde PPGO! en de aangepaste Neutraliteitsverklaring staat het stimuleren van actief burgerschap centraal. In onze geactualiseerde invulling van neutraliteit verwijzen we naar die waarden die de democratie mogelijk maken en reliëf geven aan de invulling van actief burgerschap. Voor zowel personeelsleden, lerenden als ouders zijn fundamentele GO! waarden, namelijk respect, oprechtheid, gelijkwaardigheid, openheid, engagement en betrokkenheid richtinggevend, niet alleen voor het eigen handelen, maar tegelijk als een verwachting ten aanzien van anderen in het samenleven op school (en daarbuiten). Actief burgerschap betekent dat we zowel binnen als buiten de school actief deze waarden stimuleren. We kiezen daarom expliciet voor een actieve betrokkenheid bij het samenleven en beperken ons niet tot alleen maar 'verdraagzaam' zijn tegenover verschillen. Met deze verhoogde nadruk op de wederkerigheid en betrokkenheid, bouwen we verder op de waarden van het actief pluralisme, wat voorheen het richtinggevende begrip was in onze Neutraliteitsverklaring.

Ons vernieuwde PPGO! neemt neutraliteit als uitgangspunt voor actief burgerschap, omdat neutraliteit een voorwaarde is om het samenleven op grond van gelijkwaardigheid mogelijk te maken. Binnen het GO! wordt er geen overtuiging of levensbeschouwing als richtinggevend naar voren geschoven om het gesprek aan te gaan. Dat wil niet zeggen dat mensen neutraal zijn of geen overtuiging hebben, maar wel dat de school een neutrale leer- en leefomgeving is die uitgaat van gelijkwaardigheid en deze ook bewaakt. Die gelijkwaardigheid is voor het GO! een voorwaarde om het democratisch samenleven vorm te geven.

1| Situering

Het GO! kent al een rijke traditie in het stimuleren van actief burgerschap bij onze lerenden. Gezien de hierboven geschetste maatschappelijke veranderingen, besluiten we hier nog nadrukkelijker in alle onderwijsniveaus op in te zetten. Dat uit zich onder meer in de eerste strategische doelstelling van het herijkte strategisch plan: *'Het GO! vormt leerlingen en cursisten tot kritische burgers die samen leren samenleven in een continu veranderende maatschappij'*. Op de concretisering van onze doelstellingen gaan we verderop dieper in.

1.2. Wat is actief burgerschap?

Voor het GO! betekent **actief burgerschap** dat burgers op een actieve manier mee vorm geven aan de samenleving en aan hun plaats binnen die samenleving. *Kritisch nadenken, democratisch handelen en actief participeren aan onze samenleving zijn daar een deel van.*¹

Men kan op verschillende domeinen participeren aan de samenleving: politiek, sociaal, cultureel en economisch. We gebruiken bewust de toevoeging 'actief', omdat precies daaruit de kritische, onderzoekende houding blijkt van een burger die zich actief informeert, die continu bereid is om bij te leren, die zich geëngageerd en betrokken opstelt, niet enkel in woorden maar ook in daden. Om mee vorm te geven aan de samenleving van morgen, staan we voor de opdracht om maatschappelijk geëngageerde jongeren te vormen, die vanuit een kritisch-onderzoekende basishouding initiatief kunnen, durven en willen nemen. Daarin zit een behoudsgezinde dimensie (mee bouwen en deel zijn van de samenleving zoals die is) én een veranderingsgerichte dimensie (de samenleving actief mee vorm geven en zo 'een steen verleggen in de rivier'). Burgerschap kan niet herleid worden tot een van deze beide dimensies: in het eerste geval gaat het om een onkritisch meegaan in de stroom van de bestaande samenlevingsorde, in het tweede geval om blinde veranderingszin die voorbijgaat aan de verworvenheden van de democratische samenleving zelf.

Burgerschap veronderstelt in die zin niet alleen participatie aan het samenleven op zich, maar heeft betrekking op een bepaalde manier van deelnemen aan de samenleving en het samenleven. Actief burgerschap vullen wij in op basis van onze zes kernwaarden:

- handelen vanuit een **respectvolle** houding;
- zich **oprecht** openstellen tegenover anderen;
- elkaar behandelen op grond van **gelijkwaardigheid**;
- op een **open** manier met elkaar communiceren;
- **geëngageerd** en **betrokken** zijn.

Elk van deze waarden veronderstelt wederkerigheid: het is niet alleen het gedrag dat we voor onszelf vooropstellen, maar tegelijk ook wat we van anderen verwachten, om op die manier bij te dragen tot het vreedzaam samenleven.

¹ Vlaams Parlement. De Kracht van je Stem (2016). Burgerzin. Geraadpleegd op 20 oktober 2016 via <http://www.dekrachtvanjestem.be/wie-zijn-we/achtergrond/burgerzin>; hoewel zij hier de term 'democratisch burgerschap' gebruiken, verkiezen wij de term 'actief burgerschap' omdat we de actieve component essentieel vinden.

2| Onze doelstellingen

De bewuste keuze van het GO! om actief burgerschap een centrale plaats te geven in het vernieuwde PPGO! sluit nauw aan bij de verhoogde aandacht voor actief burgerschap op veel beleidsniveaus en in onderzoek, waarbij onder meer wordt ingezet op het ontwikkelen van referentiekaders om hier op verschillende manieren mee aan de slag te gaan binnen de school. Het GO! wil vanuit zijn visie eigen accenten leggen en zijn doelstellingen bij het streven naar actief burgerschap verduidelijken.

Door in onze scholen versterkt in te zetten op actief burgerschap, hebben we twee doelstellingen voor ogen:

- Enerzijds willen wij leerlingen deskundig begeleiden om kritische en verantwoordelijke burgers te worden die gemeenschapszin hebben, die zorg dragen en opkomen voor zichzelf, voor hun directe omgeving én voor de volledige gemeenschap.
- Anderzijds positioneert het PPGO! zich als een project dat vormgeeft aan de samenleving door een onderliggend samenlevingsmodel te verdedigen. Door ons streven naar gelijke kansen, het tegengaan van maatschappelijke uitsluiting en de focus op samen leren samenleven, komen wij op voor een meer rechtvaardige samenleving. Een samenleving, waarin mensen elkaar écht ontmoeten op basis van gelijkwaardigheid en wederzijds respect, waarin we niet uitgaan van verschillen, maar van wat mensen verbindt.

Om onze doelstelling te verduidelijken, kan het nuttig zijn ook expliciet te benoemen wat we níét nastreven. 'Burgerschap' kan voor sommigen een connotatie hebben van aanpassingsgerichtheid, van een streven naar eenheidsworst en het ondoordacht bestendigen van de bestaande orde. Dat is niet wat het GO! voor ogen heeft. We streven er niet naar onze leerlingen in een keurslijf te dwingen, hen als 'brave burgers' in de pas te leren lopen, hen volgzzaam te laten uitvoeren wat van hen wordt verwacht. Integendeel, we willen leerlingen van jongs af aan zelfstandig en kritisch leren denken, zodat zij weerbaar zijn tegen groepsdruk en beïnvloeding van buitenaf, zodat ze hun eigen handelen en vooroordelen kritisch in vraag kunnen stellen, zodat ze keuzes leren maken over welke mens ze willen zijn. Zo kunnen zij de wereld met open geest verkennen, met hun vragen en analyses voorbij het gangbare discours gaan, en, indien nodig, de moed en creativiteit aan de dag leggen om effectief verandering te bewerkstelligen. Het verhaal dat we in de scholen brengen is de kracht van mensen die in samenwerking met anderen een verschil kunnen maken, de kracht van engagement en betrokkenheid, de kracht van de overtuiging dat het anders kan. Het realiseren van de universele rechten van de mens, het respecteren van de democratische waarden, instellingen en wetgeving zijn de belangrijkste kaders die we verdedigen in ons streven naar een meer rechtvaardige samenleving.

3| Hoe willen we onze doelen bereiken?

3.1. Kenmerken van doeltreffende burgerschapsvorming

Na het beantwoorden van de vragen welke plaats actief burgerschap inneemt binnen ons pedagogisch project, wat we binnen het GO! onder actief burgerschap verstaan, en welke doelstellingen we ermee beogen, rijst de vraag hoe we deze doelstellingen ook concreet kunnen realiseren op het werk. De school is daarbij een oefenplaats voor actief burgerschap: niet alleen een plaats waar we leerlingen, leerkrachten en andere betrokkenen samenbrengen, maar ook actief leren samenwerken en samenleven met elkaar.

Er bestaat geen welomlijnde, vaststaande werkwijze om actief burgerschap te verwezenlijken. Scholen die werken aan actief burgerschap doen dit op de manier die het best past bij hun visie op onderwijs, hun leerlingenpopulatie en hun schoolcontext. Richtinggevend daarbij zijn de zes kernwaarden die in de inleiding en bij de definitie aan bod kwamen. Toch kunnen we een aantal kenmerken onderscheiden die noodzakelijk zijn om actief burgerschap krachtig te laten bijdragen aan onze vooropgestelde doelstellingen.

Doeltreffende burgerschapsvorming is voor het GO!:

- actief: burgerschap leren veronderstelt een actieve component en concrete actie;
- interactief: door samen in gesprek te gaan, te discussiëren en te debatteren;
- relevant: door zich in te leven in reële situaties die behoren tot de leefwereld van de lerenden;
- kritisch: door de lerenden een onderzoekende houding bij te brengen en hen aan te sporen autonoom te denken;
- gebaseerd op samenwerking: door samen in groep te leren en te werken;
- participatief: door de lerenden effectief, formeel of informeel, te betrekken bij beslissingen die hen aanbelangen en bij hun leerproces.

3.2. Bouwstenen van burgerschapsvorming

Kinderen en Jongeren zijn burgers in wording. De school is de ideale oefenplaats voor actief burgerschap. Het is de plaats waar lerenden niet alleen kennis en inzichten verwerven, maar ook dingen leren in vraag te stellen. Het is de plaats om actief te leren luisteren, in gesprek te gaan, te debatteren, te participeren en te handelen. Door het vermogen tot empathie van kleins af aan te stimuleren en gedeelde menselijkheid te benadrukken, zorgen wij ervoor dat leerlingen opgroeien tot wereldburgers die streven naar meer (globale) rechtvaardigheid. Essentieel daarvoor is een evenwichtige ontwikkeling op het vlak van hoofd, hart, en handen: kennis staat niet los van sociaal-emotionele vaardigheden en gedrag.

Burgerschapscompetenties verwerft men op elke leeftijd en in elke onderwijsvorm, weliswaar aangepast aan de noden, de context en het onderwijsniveau. Daarmee beginnen we best van jongs af aan, met een toenemende complexiteit, en waar mogelijk aansluitend op de leefwereld van de lerenden. De aanwezige diversiteit, van kinderopvang tot volwassenenonderwijs, maar evenzeer binnen de ouderverenigingen, biedt vast en zeker opportuniteiten en aanknopingspunten.

3| Hoe willen we onze doelen bereiken?

Ook in het onthaal van anderstalige nieuwkomers kan men, naast taalontwikkeling en tal van andere ontwikkelingsdoelen, inzetten op actief burgerschap en de zoektocht naar gedeelde waarden. Vooral bij jonge kinderen is het belangrijk om op hun niveau te blijven. We leren over 'nu', minder over 'later'. Het gaat om vragen als 'Hoe kunnen we in de klas en op school democratische beslissingen nemen?' – 'Hoe kunnen we zorgen dat er niet meer op het fietspad van de school geparkeerd wordt?' – 'Hoe kunnen wij een actie opzetten om de slachtoffers van een natuurramp te steunen?'. Naarmate de lerenden ouder worden, kan men ook op een abstracter niveau werken, al blijft het een zoektocht naar het aansluiten bij hun leefwereld en interesses.

Zo kan een conflict uit de schoolcontext de aanleiding zijn voor een debat over de grenzen van de vrije meningsuiting. In vakoverstijgende projecten rond herinneringseducatie is het beter om niet louter in te zetten op feitelijke kennis, maar eerder op de mechanismen die de holocaust mogelijk maakten (uitsluiting, demonisering...), om vervolgens samen op zoek te gaan naar gelijkaardige mechanismen in de actualiteit. Ook in het volwassenenonderwijs kan er zinvol gewerkt worden rond actief burgerschap. Zo kan een rondleiding in de Dossinkazerne een gelegenheid zijn om tegelijk de taalvaardigheid te verbeteren en expliciet stil te staan bij mechanismen die het samenleven ontwrichten. De burgerschapscompetenties zijn niet enkel nuttig voor de lerenden, maar ook voor hun omgeving én voor de professionals. Het realiseren van actief burgerschap en in ruimere zin het PPGO! is op alle betrokkenen van toepassing en is in alle geleidingen van het GO! een centrale doelstelling.

Burgerschapsvorming gaat voor het GO! over een brede waaier aan onderwerpen. Het gaat onder andere over het kennen en begrijpen van democratische processen en mechanismen die leiden tot besluitvorming, van begrippen zoals justitie, gelijkheid en vrijheid. Het gaat ook over kinder- en mensenrechten, geld en economie, mediawijsheid, herinneringseducatie, duurzame ontwikkeling en wereldburgerschap, kunst en cultuur, en het leren omgaan met diversiteit in al haar facetten (van etnisch-culturele achtergrond, gender, geartheid, mogelijkheden en beperkingen, levensbeschouwing, politieke overtuiging...).

Actief burgerschap kan en mag niet beperkt blijven tot kennisoverdracht, maar moet minstens evenveel bijdragen tot het ontwikkelen van vaardigheden en attitudes, zoals kritisch denken, informatie analyseren die ons via de (nieuwe) media bereikt, meningen genuanceerd en respectvol uitdrukken, deelnemen aan debatten en onderhandelingen, conflict-oplossend denken, deelnemen aan het gemeenschapsleven, met anderen samenwerken en voor zichzelf en anderen opkomen. Het gaat hier over wederzijds respect, openheid, moed om een standpunt te verdedigen, de wil en de bereidheid om naar anderen te luisteren en het eigen standpunt bij te sturen.

3.3. De school als oefenplaats voor actief burgerschap

De school is de ontmoetingsplaats waar kinderen en jongeren elkaar leren kennen, met elkaar leren samenleven, leren **samenwerken**, leren zijn. Als er voldoende ruimte is om werkelijk met elkaar in **interactie** te gaan, wordt de school een plaats om actief burgerschap te oefenen. De school is de eerste leefgemeenschap van kinderen en jongeren buiten het gezin. Ze brengen er een groot deel van de dag (en hun jonge leven) door, ze leven er met veel verschillende kinderen en jongeren samen. Zelfs bij de allerjongsten zijn er afspraken over het samenleven. Het is logisch dat de school een grote rol speelt in het democratisch leren samenleven. Ze maakt daarbij uiteraard gebruik van de aanwezige diversiteit in de schoolbevolking. Dat is een van de redenen waarom het GO! er traditiegetrouw voor pleit dat scholen een afspiegeling zijn van de samenleving en dat men de vorming van concentratiescholen tegengaat. Ook recente feiten

3| Hoe willen we onze doelen bereiken?

zoals de vluchtelingenstroom en de invoering van het M-decreet op weg naar meer inclusie, creëren kansen om actief burgerschap binnen de schoolmuren in praktijk te brengen. Leerlingen en cursisten moeten de school als een openbare ruimte kunnen ervaren en er mee vorm aan kunnen geven, opdat het samenleven als volwaardige burgers stapsgewijs én met vallen en opstaan kan kiemen. Via **interactie en participatie** gaat men binnen de school als openbare ruimte op een eerbiedige wijze om met de diversiteit aan opvattingen die er zijn of kunnen zijn. Deze opvattingen verdienen elk een gelijke erkenning voor zover zij de democratische waarden van het PPGO! respecteren.

Om **relevant** te zijn en om aan te sluiten bij de leefwereld van de lerenden moet actief burgerschap de schoolmuren overstijgen. Aangezien actief burgerschap niet alleen op school, maar ook thuis en in de vrije tijd wordt ontwikkeld, is het aangewezen ook ouders en andere relevante partners in te schakelen om de doelstellingen te bereiken. Het (verder) uitbouwen van een beleid rond Brede Open School sluit hier dus nauw bij aan. De school is geen eiland en om wereldburgers te vormen, moet ze de wereld binnenhalen. Ook (meerdaagse) uitstappen en (buitenlandse) schoolreizen, maatschappelijke stages en vak- en leergebiedoverstijgende projecten zijn nuttig om de leefwereld van kinderen en jongeren te verruimen en actief burgerschap **al doende te leren**.

En daarmee kun je ook actief burgerschap duurzaam verankeren in het schoolgebeuren. Ook de digitale wereld, met een eindeloze en ongecontroleerde informatiestroom, met 'tweets' en 'likes' van over de hele wereld, en een kluwen van meningen en feiten, maakt een wezenlijk onderdeel uit van de leefwereld van onze lerenden. Daarom is het zo belangrijk dat wij hun mediawijsheid ontwikkelen; d.w.z. dat we ze kritisch, bewust en op een positieve manier leren omgaan met en gebruikmaken van de snel evoluerende media. Ook dat is onlosmakelijk verbonden met actief burgerschap. Het 'zich in de buitenwereld begeven', feitelijk dan wel online, is daarbij geen doel op zich. Centraal staat de vraag op welke wijze we dat doen: dat brengt ons opnieuw bij onze kernwaarden, die richtinggevend zijn om elk van deze initiatieven vorm te geven.

Het belang van een **participatieve schoolcultuur**, waarbij leerlingen (net als andere actoren) de kans krijgen om mee vorm te geven aan het schoolgebeuren, is nauwelijks te overschatten. Menig onderzoek² bevestigt dat. In het GO! zijn we ervan overtuigd dat leerlingenparticipatie en een positief klas- en schoolklimaat bijdragen tot een succesvolle schoolloopbaan en het welbevinden van leerlingen. Participatie in de school werkt emanciperend omdat ze leerlingen helpt zich te ontwikkelen tot actieve, democratische burgers. Door te participeren en betrokken te worden leren kinderen en jongeren wat democratie in de praktijk inhoudt. Ze leren verantwoordelijkheid te dragen, na te denken, te discussiëren, rekening te houden met verschillende meningen en hiervoor ook respect te hebben, compromissen te sluiten, enz. In een participatieve schoolcultuur doet men dit zowel in informele dialogen met leerlingen (bijvoorbeeld een kringgesprek) als in eerder formele participatiestructuren, zoals de leerlingen- en de schoolraad. Leerlingenparticipatie is dus tegelijk een manier om zich het burgerschap in de toekomst eigen te maken én een recht om burgerschap in het heden uit te oefenen.

Het geeft de leerlingen de kans om de kennisinhouden en inzichten rond actief burgerschap meteen in praktijk te brengen en in een niet-bedreigende omgeving in te oefenen. Het is dan ook belangrijk om ervoor te zorgen dat het formele curriculum (leergebiedgebonden eindtermen zoals de domeinen Mens en Maatschappij in het leergebied Wereldoriëntatie en de vakoverstijgende eindtermen) en het informele curriculum (onbewuste impliciete elementen uit de leeromgeving) hand in hand gaan. In het bijzonder voor actief burgerschap is het aangewezen om bij de keuze van (actuele) onderwerpen en van de didactische werkvormen, expliciet rekening te houden met de interesses en

² Zie bijvoorbeeld ICCS – Vlaanderen in ICCS 2009

3| Hoe willen we onze doelen bereiken?

voorkeuren van de leerlingen. Dat heeft een positief effect op hun betrokkenheid en motivatie, wat de doeltreffendheid ten goede komt.

De meeste GO! scholen werken al jaren rond bepaalde aspecten van actief burgerschap. We willen voortbouwen op positieve ervaringen en inspirerende praktijken die er al zijn. Zo is er in sommige scholen al expertise in het organiseren van 'maatschappelijke/sociale stages', waardoor leerlingen (tijdens de lesuren maar buiten de schoolmuren) kennismaken met (sociaal kwetsbare) doelgroepen die ze anders misschien niet ontmoeten, en ervaren wat ze voor hen kunnen betekenen (bv. meedraaien in een organisatie voor de opvang van vluchtelingen, huiswerkbegeleiding voor jonge leerlingen, e.d.). Ook in andere landen bestaan er inspirerende praktijken; in Nederland en in de Verenigde Staten bijvoorbeeld is de 'maatschappelijke stage' stevig ingeburgerd. 'Doen' is daarbij belangrijk, maar mag niet losgekoppeld worden van een ruimer denk- en leerproces. Een ander voorbeeld daarvan zijn de solidariteitsacties die scholen met de beste bedoelingen opzetten: in de context van burgerschapsvorming worden dergelijke acties echt betekenisvol wanneer ze een plaats krijgen binnen een ruimer leerproces en bij voorkeur het resultaat zijn van een leerlingeninitiatief of een participatief traject.

Zowel binnen als buiten de leerlingenraad (of andere georganiseerde overlegvormen) kunnen leerlingen leren argumenteren en debatteren. Heel wat scholen organiseren projecten rond diversiteit of actuele thema's zoals de vluchtelingenstroom. Men kan deze activiteiten effectiever maken als men meer samenhang en afstemming realiseert. Het draagvlak binnen de school vergroten en **samenwerken** met partners is een proces waarin scholen kunnen groeien. Een andere uitdaging is ervoor te zorgen dat leerlingen ook werkelijk handelen volgens de verworven attitudes. Een doeltreffend en duurzaam beleid rond actief burgerschap opzetten gaat niet van vandaag op morgen en is een blijvende zoektocht voor elk schoolteam.

Burgerschapseducatie kan expliciet een plaats krijgen binnen een vak, maar mag daar niet toe beperkt blijven. Impliciet gaat het om een manier van 'zijn', een oriëntatie van alle pedagogische activiteiten binnen de school die er in alle vakken, het hele schoolgebeuren en zelfs daarbuiten moet zijn. Actief burgerschap beperkt zich niet tot één of twee uurtjes per week, maar 'leeft' de hele week, het hele schooljaar lang. We zijn ervan overtuigd dat actief burgerschap een plaats verdient in elk vak (of leergebied), al lenen vakken als Nederlands, geschiedenis en de levensbeschouwelijke vakken zich vanuit hun inhoudelijke invulling bij uitstek tot het expliciet thematiseren van burgerschap. De aanwezigheid van de verschillende levensbeschouwingen in onze GO! scholen maakt een interlevensbeschouwelijke dialoog mogelijk, die op zijn beurt kan bijdragen tot het ontwikkelen van burgerschapscompetenties. Of burgerschap via een vak met specifieke vakinhouden en vakdoelen dan wel via vakoverstijgende doelen moet nagestreefd worden, is tegen die achtergrond een oneigenlijke discussie: het gaat niet om een of-of- maar om een en-enverhaal. Het is vooral belangrijk dat men voldoende ruimte en tijd beschikbaar maakt om er expliciet aandacht aan te besteden.

Met andere woorden, burgerschapsvorming verdient een expliciete plaats in het curriculum, maar moet tegelijk ook impliciet en geïntegreerd aan bod komen in heel het schoolgebeuren. Dat de leerkracht (en bij uitbreiding de directeur, het opvoedend en ondersteunend personeel) een rolmodel vervult in de waardenvorming van de leerlingen heeft wetenschappelijk onderzoek eerder al bewezen.³ Hoe meer de leraar individualistisch, politiek cynisch, ethocentrisch of

³ Zie bijvoorbeeld: Elchardus, Kavadias, Siongers, Hebben scholen een invloed op de waardevorming van jongeren? – TOR rapport 1999; <http://www.vub.ac.be/TOR/publication/hebben-scholen-een-invloed-op-de-waarden-van-jongeren-een-empirisch-onderzoek-naar-de-doeltreffendheid-van-waardevorming-in-het-secundair-onderwijs-2/>

3| Hoe willen we onze doelen bereiken?

autoritair is, des de groter de kans dat de leerlingen deze houding gaan overnemen. Een leerkracht met democratische competenties, een participatief leiderschap en een onderzoekende houding bevordert een klimaat van vertrouwen en openheid voor verandering en sociaal engagement.⁴

Samen bouwen aan een veilige omgeving met aandacht voor het welbevinden van alle deelnemers, is essentieel. De algemene cultuur op school is minstens even belangrijk als het overbrengen van feitenkennis. Een leerkracht kan dit klimaat niet in zijn/haar eentje tot stand brengen, het is een gedeelde taak en verantwoordelijkheid van de hele school, van alle participanten, kortom de schoolcultuur moet burgerschapsvorming uitademen. Alleen zo kunnen we onze ambitie om het samen leren samenleven actief vorm te geven, ook echt waarmaken.

⁴ van Keulen, A. (2013). Jonge burgers: Kindercentra als democratische oefenplaats. Berchem: EPO, p. 38.

